

УДК 316.74

Букач М.М., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили

Якість знань як соціальна проблема

Якість знань – це показник розвитку держави, миру і злагоди у суспільстві та соціальної захищеності громадян. Якщо суспільство сподівається на гарне майбутнє, воно має дбати про якісну освіту своїх громадян.

The quality of knowledge is the manifestation of a country's development, a peace and consent in the society and social protection of citizens. If the society wants to get a good future, it should be about qualitative education of its citizens.

Букач Микола Миколайович – доктор педагогічних наук, професор, зав. кафедри соціальної роботи педагогіки та психології МДГУ ім. П. Могили. Коло наукових інтересів – соціальна та музична педагогіка.

Освітня система України перебуває у стані реформування. А отже, пошуку шляхів інтегрування у світову освітню систему та більш ефективного зрошення інтелектуального і творчого потенціалу країни. Сьогодні вже зрозуміло, що освіта і наука є найголовнішими складовими, які здатні поліпшити людське життя, забезпечити національні інтереси, зміцнити авторитет і конкурентоспроможність держави на міжнародній арені. Але щоб виконати це надзавдання, потрібно не втрачати з поля зору основну мету майбутніх перетворень – якість освіти. Саме якісна освіта, в сучасному розумінні, має задовольнити ті вимоги, які ставить перед кожною особистістю сучасне суспільство.

У зв'язку з обраним курсом формування ринкової економіки вся структура українського суспільства зазнає кардинальних перетворень. У наше життя вихором вривається величезний потік нової інформації, нових ідей, думок, способів устрою життєдіяльності, що неминує тягне за собою і поширення нових цінностей. Освіта в цьому плані зазнає чи не найбільшого впливу. Але в нашій країні ці процеси часто розуміються, на жаль, як загальний курс залучення освіти до ринкових відносин: перехід на платне навчання, для навчальних закладів – прийняття бізнес-планів і відповідна комерційна діяльність. Це не просте питання, і ставлення до нього неоднозначне не лише в українському суспільстві, а взагалі у світовій спільноті. Навіть у країнах з розвинутою демократією повної визначеності у цьому питанні немає. Сьогодні західні фахівці констатують, що поширення ринкових цінностей в сучасному суспільстві взагалі набуває загрозливого характеру. У своїй книзі “Криза глобального капіталізму” відомий фінансист Дж. Сорос, відзначаючи їх масове проникнення в ті сфери, де мають переважати неринкові міркування (освіта, медицина, політика тощо), каже: “Я глибоко переконаний, що... це не те, що потрібно для успішного функціонування суспільства” [1, с. 222].

На нашу думку, яскравим прикладом неоднозначності щодо впровадження ринкових відносин в освітянській сфері може слугувати світовий досвід розбудови означених відносин у закладах середньої освіти. Тут слід відзначити таку тенденцію: приватний сектор відіграє неоднакову роль у розвинутих країнах і в країнах, що розвиваються (у розвинутих країнах приватний сектор охоплює приблизно 15% всіх дітей, а у

країнах, що розвиваються, частка приватного сектору сягає 30%).

З наведеного можна зробити висновок, що розвинуті країни прагнуть тримати освітні процеси під своїм контролем, визнаючи освіту одним із стратегічних напрямків у розвитку держави, тому в означену сферу вкладаються значні кошти, що повертаються високими технологіями і кваліфікованими фахівцями. Разом з тим у країнах з низьким рівнем доходу значний відсоток освітніх закладів знаходиться у приватному секторі, що не лише обмежує можливості держави щодо впливу на виховання своїх громадян, але й суттєво відбивається на рівні освіти, тобто якості отриманих знань у цих країнах.

Коли прибічники ринкових відносин в освітянській сфері захищають свої переконання, то насамперед акцентують увагу на демократизації освіти, яка передбачає розширення повноважень освітніх закладів у визначенні змісту навчальних програм та засобів навчання, організації праці викладацького персоналу та розподілі фінансових ресурсів. Безумовно, це важливі питання, які необхідно вирішувати, аби наші навчальні заклади мали можливості розкрити свій потенціал. Але попри все ми вважаємо, що у процесі ринкової трансформації необхідно враховувати й думки стосовно негативних наслідків комерціалізації освіти, аби не знищити сильні сторони нашої освіти, не розгубити багаті національні традиції у цій галузі. І особливу турботу тут викликає якісний показник знань.

Глибина знань – цей показник освіченості викликає стурбованість як в умовах школи, так і вузу. Але якщо провести аналогію розвитку якісних показників знань державних та приватних шкіл, то ми побачимо, що, наприклад, у США основою середньої освіти є державні школи, але що стосується якості, то провідне місце тут займають приватні школи, які надають не тільки більш різноманітні освітні послуги, але й уважно стежать за рівнем набутих своїми вихованцями знань та навичок. Адже це – обличчя навчального закладу, а в ринкових умовах це – не пустий звук, це додаткове надходження замовлень, а отже, й коштів.

У нас ще досить часто зустрічаються приватні школи, де не думають про престиж закладу й далеку перспективу, а живуть сьогоднішнім, думаючи, як скоріше і якомога більше заробити грошей. Аби залучити до навчання дітей із забезпечених сімей, керівники приватних шкіл

проявили чималі організаторські здібності: ці заклади забезпечені сучасним обладнанням, бібліотеки поповнюються останніми виданнями, в їдальнях діти забезпечені повноцінним харчуванням, проводяться різноманітні заходи щодо організації дозвілля дітей тощо. Тобто зроблено суттєвий крок уперед у порівнянні із загальноосвітніми школами. Але стосовно якості отриманих учнями знань, то це питання потребує ще серйозного доопрацювання.

У розмові з директором середньої школи, яка відома своїми гарними якісними показниками, почув, що в його практиці непоодинокі випадки, коли діти, які прийшли з приватних шкіл, знаходяться на такому рівні, що їх доводиться садити на клас, а то й на два нижче того, де вони вчилися. І така думка непоодинокі, на жаль, це реалії нашого сьогодення. Тобто тут ми є свідками того, як приватні школи, аби утримати дітей заможних громадян, не втратити прибуток, виставляють учням бали, які не відповідають якості їх знань. Отже, задоволені діти, батьки, адміністрація школи. Але це задоволення триває до того часу, поки дитина не починає робити спробу застосовувати знання на практиці. Ось тут і виявляється низький рівень отриманих знань, втрачені час та кошти. Тому, на нашу думку, слід розробити механізми контролю за рівнем знань, і ці критерії мають бути однакові як для приватних, так і для державних закладів.

Наведений приклад виводить нас на декілька проблем, а саме: *об'єктивності в оцінюванні знань; дотримання норм моралі в наданні освітніх послуг; залежності рівня освіти від наявності фінансування.*

Сучасний світ зрозумів, що якість знань – це кисень, без якого не може існувати жодна держава. Без фахівців з високим рівнем знань держава приречена на злидні і колоніальну залежність. Тому не дивно, що в багатьох країнах існують структури, діяльність яких спрямована на вирішення питання якості освіти.

У 1983 році в США було опубліковано доповідь групи експертів "Нація в небезпеці", яка констатувала суттєве відставання США по ряду головних напрямків розвитку освіти. Особливу увагу було звернуто на середню освіту, її якість і наведено дані, за якими випускники японських шкіл переважали за своїми знаннями американських однолітків на 4 роки навчання.

Аби вирішити проблему, американці доклали чимало зусиль: спрямували значні кошти в осві-

ту, удосконалили навчальні програми, залучили висококваліфікованих фахівців, які виїхали до США з країн соціалістичного спрямування. Розуміння суспільством важливості проблеми якості освіти сприяло виправленню ситуації.

Іншим прикладом боротьби за якісну освіту може стати Росія, де в наші дні створена спеціальна поліція якості, завданням якої є перевірка відповідності програм (поки що у вищих навчальних закладах) та рівня отриманих студентами знань. Як сподіваються російські фахівці, означена структура дозволить суттєво вплинути на якість підготовки молодих спеціалістів. Адже, як правило, показники якості перевіряються під час акредитації вузу, а в інший час до цього питання у Міністерства освіти не доходять руки. Тепер вважають, що завдяки роботі поліції якості, яка самостійно обиратиме час і місце перевірок, можна сподіватися на повернення керівництва вузів обличчям до проблеми якості знань. Вищі навчальні заклади, які не здатні забезпечити високий рівень якості знань, незалежно від форми власності, не мають права на існування.

Безумовно, означена проблема не обминула й українську освітню галузь, особливо гостро вона заявила про себе після впровадження ринкових відносин в освітянську сферу. Виникає запитання: що ж слід зробити, аби досягти суттєвого покращання якісного рівня освіти? На нашу думку, тут є декілька позицій, на які слід звернути увагу.

А) Усвідомлення кожного рівня освіти як органічної складової системи неперервної освіти.

Мова йде про розробку інтегрованих навчальних програм та пільгове підвищення освітнього рівня у вищих за акредитацією навчальних закладах. Сьогодні найкоротший шлях одержати диплом бакалавра – це поступити навчатися до університету. Цей шлях довжиною у 4 роки.

Але є інший шлях – це коли після 9 класу дитина поступає в ПТУ (1 рік навчання) і отримує робітничу професію, потім у ВПУ (3 роки навчання), де отримує диплом молодшого спеціаліста, і, нарешті, в університет, де має навчатися ще 4 роки, аби досягти рівня бакалавра. Таким чином, витрачається 8 років на отримання диплома бакалавра. Вже сама по собі тривалість такого навчання призводить до того, що багато здібних дітей неспроможні навчатися, і як результат – держава втрачає значний інтелектуальний потенціал. Саме життя вимагає скоротити

цей шлях через розробку інтегрованих навчальних програм, за якими випускник ПТУ, який показує гарні результати, мав би можливість поступати не на I, а на II курс ВПУ, а випускник ВПУ – мав би можливість поступати, знову ж таки, не на I, а на II курс університету. Такий підхід дозволив би, по-перше, урівняти час навчання по двох вищезазначених шляхах (після IX класу – 6 років навчання в ПТУ, ВПТУ і університеті, а після XI класу – 4 роки навчання в університеті); а по-друге, наші університети отримали б студентів, які вже пройшли гарну практичну підготовку за визначеним фахом, а отже, мають у своєму арсеналі не лише якісні знання, а й практичні вміння та навички.

Б) Розробка фахових практик та створення сучасних баз практичного навчання є однією з найважливіших умов підвищення якісних показників освіти. Адже, в кінцевому розрахунку, про рівень підготовки фахівця формується думка по тому, як він вміє використовувати ці знання на практиці. Саме практика є основним критерієм рівня знань. У наших же вищих навчальних закладах випускники оцінюються у переважній більшості за рівнем оволодіння теоретичними знаннями. Такий підхід до оцінювання якості знань, на нашу думку, є однобічним і недостатнім. Непоодинокі випадки, коли людина на досить пристойному рівні володіє теоретичними знаннями, а на практиці застосовувати їх не може. Пригадується такий випадок, коли на прохання одного з директорів загальноосвітніх шкіл з музично-педагогічного факультету було направлено до школи студентку-відмінницю випускного курсу працювати вчителем музики. Коли через місяць викладачі вузу завітали до школи, то побачили повну безпорадність цього молодого фахівця – діти робили що їм заманеться, а випускниця сиділа безпорадно за вчительським столом з опущеною головою, охопивши її руками. На жаль, такі випадки непоодинокі, що веде до значних втрат: матеріальних (які вкладаються на підготовку молодого фахівця) та моральних (людина не може ефективно працювати у тій сфері, де сподівалася знайти себе). У результаті значних збитків, моральних і матеріальних, знає як особистість, так і держава.

Основна причина таких випадків – нерозробленість форм практичного навчання, відсутність баз практик. Тобто ми ще й зараз працюємо по-старому, прагнучи надати студентам якомога більше інформації у процесі лекційних та семі-

нарських занять, забуваючи аксіому, що лише ті знання стають надбанням людини, які вона розпредмечує у процесі власної праці. В наших же навчальних закладах студентів прагнуть наповнити знаннями, як резервуар водою. Такі знання, не підкріплені практичним їх застосуванням, уже після здачі іспитів послаблюються і у значній мірі забуваються. Отже, однією з головних умов підвищення якості знань є перетворення отриманих знань, без тривалої перерви у часі, у вміння та навички. Виконання цієї умови потребує серйозної розробки програм з конкретних видів практик, створення баз для практичного навчання, виділення годин і підготовки відповідних фахівців, які б мали не лише теоретичні знання, а й такий рівень підготовки, щоб вести практику студентів.

Цікаве вирішення проблеми практичного навчання спостерігається в Угорщині та Франції.

Зокрема, в Угорщині з першого курсу навчання активно впроваджують різні види практик, тобто набуття теоретичних знань і практичних вмінь та навичок іде паралельно. Така побудова навчального плану сприяє підвищенню якості набутих студентами знань і, крім того, дає можливість молодій людині вже на першому, другому курсах усвідомити, чи вірно було зроблено вибір фаху. А отже, при потребі змінити вуз, виходячи з власних здібностей та інтересів.

У Франції по-іншому вирішується питання набуття практичних навичок. Тут після закінчення теоретичного курсу студентів направляють на рік до так званих центрів практичної підготовки, які автономні від вузу. В цих центрах отримані студентами знання удосконалюються, випрацьовуються вміння та навички. І лише після здачі іспиту з практики, який відбувається у зазначеному центрі, випускник допускається до здачі теоретичних іспитів. Без проходження студентом серйозної практичної підготовки диплом йому не видається.

Отже, ми бачимо, як серйозно ставляться до практичних форм навчання і яке місце практик у процесі підвищення рівня якості знань у західних країнах. Виходячи з вищенаведеного, вважаємо необхідними суттєві зрушення у цьому питанні і в нашій освітній галузі.

В) Більш активно розвивати й використовувати чуттєву сферу людини. Адже ми маємо констатувати, що сьогодні основна увага в на-

ших навчальних закладах приділяється набуттю знань, і значно менше – формуванню вмінь, навичок і по залишковому принципу – розвитку чуттєвої сфери. Недостатньо враховуються висновки вчених щодо взаємозалежності розвитку емоційної та інтелектуальної сфер, тобто недостатня увага до розвитку однієї з означених сфер веде до уповільнення розвитку іншої. Адже ще стародавні філософи казали: „Немає в розумі нічого, що раніше не було в почуттях” [3].

Отже, від рівня розвитку емоційної сфери значною мірою залежить розвиток інтелекту. Адже уявлення та художні образи – це те підґрунтя, на основі якого й творить наш розум. Виходячи з цього, в наших освітянських закладах мають бути створені такі умови, щоб людина мала можливість повсякденно розвивати свої почуття, тобто отримувати додаткову інформацію у вигляді художніх образів та ціннісних орієнтацій. Чим більші будуть ці чуттєві надбання, тим створиться більша база для різноманітної творчої діяльності розуму. Щоб мати можливість щось відображати, творити теорії, гіпотези, робити здогадки та ін., свідомість змушена створювати відповідні розумові форми, але для цього творіння потрібна основа. Ось цією основою творчої діяльності розуму і є наявність чуттєвих уявлень, художніх образів, ціннісних орієнтацій.

Ми часто спостерігаємо таке явище, коли людина знає, як слід поводитися, але у житті поводить ся по-іншому. І лише тоді, коли ці знання закріплені у чуттєвій сфері, тоді у людини виробляються тверді відносини до того чи іншого явища, а це відбувається за умов емоційного сприйняття норм поведінки, навчального матеріалу тощо. Адже ні для кого не секрет, що найбільш запам'ятовується й частіше використовується те, що людина сприйняла емоційно, до чого вона ставиться із зацікавленням.

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо, що більш активний розвиток чуттєвої сфери учнів та студентів у навчальних закладах усіх рівнів є однією з головних умов покращання якості освіти.

Г) Оцінка результату діяльності освітнього закладу, яка б відповідала певним вимогам та стандартам, потребує сьогодні серйозного доопрацювання. Процес навчання спрямований на вирішення навчально-виховних завдань, кожне з яких має характеризуватися дидактичною завершеністю, обов'язковим компонентом якої є контроль рівня набутих знань, вмінь, навичок. Су-

часна школа може використовувати різні системи оцінювання знань своїх вихованців: бальну систему, рейтингову, тестову тощо. Усі системи заслуговують на увагу і мають як сильні, так і слабкі сторони. На нашу думку, до питання контролю необхідно підходити творчо, виходячи зі специфіки предмету та завдань, які поставив викладач: або, витрачаючи мінімум часу, отримати зріз знань групи студентів чи учнів, або перевірити глибину і вміння використовувати знання учнем. Але якою б найсучаснішою системою оцінювання ми не користувалися, маємо розуміти, що провідним у будь-якій оцінювальній системі є людський фактор. Лише фахівець, який володіє високим рівнем моральної культури, може означені системи ефективно використовувати і спрямовувати на поліпшення якості знань.

Сьогодні, попри всі намагання, система оцінювання знань працює недостатньо ефективно в першу чергу через те, що склалася хибна думка: в умовах ринкової економіки можливо все купити. І дійсно, на перший погляд, ми можемо спостерігати, як через знайомство, взаємні послуги та ін. отримують учні і студенти вищі бали, дипломи з відзнаками. А чи є користь від цього суспільству, та й самій людині, котра, не маючи знань, отримала диплом? (Тобто йдеться про диплом, який не підкріплений якістю знань – тією основою, яка дозволяє людині відчувати впевненість у власних силах, можливість зробити якісно свою справу).

Життя неодноразово доводило **хибність** подібних дипломів, але сьогодні ми маємо констатувати, що рівень культури певної частини наших громадян не дозволяє їм усвідомити руйнівну силу такої “освіти”. Дозволимо собі навести один приклад, який, на нашу думку, підтверджує висловлене.

Якось у трамваї одна молода людина напідпитку запропонувала мені купити за безцінь у неї магнітофон. Їхати було довго, тому, підтримуючи бесіду, поцікавився, чому так дешево чоловік продає магнітофон. З'ясувалося, що це був колишній лікар, якого звільнили з роботи тому, що з його вини у пологовому будинку померло декілька немовлят. У медичному університеті він вчився погано й переходив з курсу на курс завдяки своєму батькові, який очолював один з вищих навчальних закладів. Батько потурбувався, аби сина по закінченні університету влаштували на роботу. Батько допоміг уникнути

суду, коли через непрофесіоналізм сина загинули немовлята. Але роки беруть своє – батько залишив посаду. І з'ясувалося, що його син замість того, щоб бути опорою в родині, виносить на продаж речі з квартири. Невже батько працював і докладав зусиль для того, щоб у результаті замість надійної опори під старість отримати сина-п'яницю, який тягне все з хати.

У чому ж причина? Де було зроблено помилку? З цього приводу ще К.Д. Ушинський казав, що найбільший скарб, який може дати своїй дитині і багата, і бідна людина, – це можливість праці і любові до неї [2]. У нашому ж випадку батько став однією з причин аморальності своєї дитини, не привчив сина до праці, не дав можливості розвинути здібностям, які було закладено в ньому, і, врешті-решт, зробив його нещасним. Помилка батька була не лише в тому, що він не залучав дитину до праці, засвоєння професійно необхідних знань, а і в тому, що вирішив, що все можна купити. Так, диплом – купив, посаду – купив, але все це без якісних знань, вмінь, навичок залишилося шляхом у нікуди. Тільки якісні знання надають впевненості у власні сили й відчуття гідності.

На нашу думку, одним із найважливіших критеріїв оцінювання знань має стати об'єктивність, отже, від неї залежить ефективність усієї системи оцінювання. Необ'єктивна оцінка формує байдужість до отримання знань, створює умови для поверхнього їх засвоєння. Оцінка має впливати з однакових вимог до всіх студентів, лише за цих умов вона стає ефективним стимулом навчання.

Якось у розмові керівник одного з вищих навчальних закладів бідкався, що випускники вузу, яким він керує, отримують великий відсоток дипломів з відзнаками, але це не сприяє ані зростанню наукового потенціалу закладу, ані підвищенню його рейтингу. Вивчення проблеми виявило, що однією з причин такого стану справ було необ'єктивне оцінювання студентів. Уявіть собі, що всі без винятку студенти випускного курсу з усіх предметів, які було винесено на державний іспит, отримали лише “відмінно”. Тобто не було виставлено жодної оцінки “задовільно” чи “добре”, хоча за рівнем підготовки не всі добре володіли знаннями. З цього прикладу ми бачимо, що ні про яку об'єктивність оцінювання не може бути й мови. А це означає, що у студентів і викладачів відсутній стимул для поліпшення й удосконалення свого професійного рівня.

Навіщо працювати, коли й на наявному багажі можна “отримувати” найвищі результати? Безумовно, можна певний час тішити себе “високими оцінками”, але ж студенти – розумні люди, вони гарно орієнтуються, у якого педагога можна отримати знання, а у якого лише оцінку. Найстрашніше, що в таких навчальних закладах у нашої молоді гинуть найкращі сподівання, віра у свої сили та можливості, любов до обраної професії.

Як бачимо, проблема оцінювання знань гостро постала перед освітянами і потребує для свого вирішення спільних зусиль науковців, педагогів та громадськості.

Д) Підвищення значущості диплома.

Сьогодні непоодинокі випадки, коли мало-кваліфікований працівник одержує більшу платню, ніж фахівець з університетським дипломом. Але вже простежується стійка тенденція до встановлення позитивної залежності між вкладеними коштами, зусиллями тощо, з одного боку, і величиною заробітної плати, професійним статусом – з іншого.

Роботодавець розуміє, що гарна базова освіта дає можливість дипломованому фахівцеві швидко розібратися в суті справи, а при необхідності – перебудуватись, що позбавляє від додаткових втрат. Крім того, існує ціла низка високооплачуваних видів діяльності, займатися якими може лише дипломований фахівець (наприклад, наукова діяльність, викладацька діяльність у вищому навчальному закладі тощо).

Диплом про освіту фахівця – це свого роду візитна картка для роботодавця. Якість диплому в країнах з розвинутими ринками праці перебуває у тісній залежності від престижу навчального закладу, оплати за навчання в ньому, а отже, й від рівня наданих висококваліфікованих знань, вмінь, навичок. Орієнтуючись на якість диплому, роботодавець достатньо з високим відсотком вірогідності може вирішити проблему щодо кадрового забезпечення виробництва.

Говорячи про дипломи українських вузів, ми можемо констатувати, що більшість з них не є надійним орієнтиром для роботодавця. Але сьогодні вже спостерігається в роботі вузів тенденція до підвищення свого рейтингу.

Ми маємо чітко розуміти: якщо людина вкладає в освіту свої зусилля, час, кошти, то вона прагне у подальшому за рахунок набутих знань виконати своє соціальне призначення й використати набуте, аби не лише повернути витрати, але

й мати прибуток. А досягти цього можливо лише при наявності ґрунтовних знань. Отже, ми знову виходимо на проблему необхідності отримання якісних знань.

Література

1. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму. – К., 1999.
2. Ушинский К.Д. Труд в его психологическом и воспитательном значении // М-во народного просвещения. – 1860. – Ч. 107. – Июль. – С. 1-29.
3. Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – С. 605.
4. Journal of Human Resources. Fall. – 1985. – P. 583-604.

Надійшла до редколегії 14.10.2002 р.